

AZERBAIJAN'DA MİLLİ EĞİTİM SİSTEMİNİN YAPILANDIRILMASI

Mehriban Settarova

Özet: Milli eğitim bir milletin varlığına yön veren en önemli etkenlerdendir. Bu etken bir taraftan milletin kendi geçmişi konusunda doğru değerlendirmelerde bulunmasını, diğer taraftan ise geleceğini en iyi biçimde oluşturmasını sağlar. Azerbaycan'daki milli eğitim sisteminin oluşum ve millileştirme sürecinin konu alındığı bu makelenin amacı bağımsızlık sonrasında ait eğitim stratejisini istatistik verilere dayanarak açıklamaktır. Konunun daha iyi anlaşılması için müellif, Sovyet döneminin Azerbaycan milli eğitim sistemine yönelik pozitif ve negatif etkilerini analiz etmiştir.

Anahtar Kelimeler: milli düşünce, eğitim, sosyalizm, Azerbaycan.

Configuration of the National Educational System in Azerbaijan

Abstract: The national education is one of the most important factors giving directions to the existence of a nation. This factor allows that a nation to assess its history accurately by the one hand, by the other hand to create the best way in its future. The main goal of this article on the process of formation and nationalization of the national educational system in Azerbaijan is to explain the post-independence educational strategy by the statistical dates. For a better understanding of the subject the author examines both of positive and negative influences of the Soviet period to the national educational system in Azerbaijan.

Keywords: national thought, education, socialism, Azerbaijan.

Milli eğitim ile kastedilen, öncelikli olarak bir milletin yaşamıyla ilgili belirlenmiş bir eğitim sistemidir. Milletler ve yine eğitim aniden oluşmadığı gibi milli eğitim de birdenbire şekillenmemektedir. Her iki süreç de tedricen ve aynı zamanda diyalektik bir vahdet biçiminde gelişir.

Çağımızda hızla gelişen global bilimsel-teknolojik değişimlerin eğitimle oluşturduğu zıtlıklar, yine genellikle karmaşık toplumsal-politik problemlerin çözüm yollarının araştırılması nedeniyle XXI. yüzyıl BM tarafından “eğitim asrı” ilan edilmiştir. Gelişmekte olan bir ülke gibi Azerbaycan’da milli eğitim yapılandırması çağdaş eğitim sisteminin gelişimi itibariyle hedeflenen en önemli misyonlardandır. Bu bakımdan milli eğitim tarihinin araştırılması şerefli olduğu kadar karmaşık ve sorumluluk gerektiren bir faaliyettir. Zira her şeyden önce Azerbaycan’daki milli eğitimin kökleri Sovyet dönemine kadar uzanmaktadır ve dolayısıyla da milli eğitim yapılandırmasına nereden başlamak gerektiğine ilişkin yaklaşımlara yenilik kazandırmak zordur. Diğer taraftan bilim ve teknolojinin giderek artan bir hızla gelişmesi, yine buna bağlı olarak entegrasyon ve küreselleşme olgularının zorunlulukları çerçevesinde milli eğitimin konumunun belirlenmesi konuyu daha çetrefilli bir hale sokmaktadır. Meseleye açıklık getirmenin yegane yolu ise toplumsal yaşamda eğitimin amacı, yeri ve rolünün doğru biçimde belirlenmesidir.

Eğitim felsefi, sosyolojik, kültürel, manevi, politik, ekonomik, çevresel ve zihinsel anlama sahip bir olgudur. Doğa-toplum-insan üçlemesinin mahiyeti, hareket ve gelişim süreçleri eğitim sistemi aracılığıyla açıklanabilir. Bu durumda gayet tabii şöyle bir soru ile karşılaşmak mümkündür: Sovyet döneminde söz konusu talepler karşılanmakta mıydı, genel olarak eğitim neye hizmet ediyordu?

Sovyet döneminde Azerbaycan’daki eğitimin amacı SSCB başkentinde belirleniyordu. Sovyet eğitim sisteminin XIX. yüzyılda Avrupa’da ortaya çıkmış laik eğitime dayanan sosyalist bir eğitim sistemi olduğu, yine XX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren dünyanın en gelişmiş sistemlerinden biri olarak kabul gördüğü malumdur. Hatta bu sistem, 1950-60’lı yıllarda öyle bir gelişme kaydetmiştir ki dünyanın karşı kutbunda bulunan gelişmiş ülkelerin dahi ilgisini çekebilmiştir. Örneğin ABD’de 1960’lı yıllardan itibaren fizik ve matematik fenlerinin zorunlu eğitimi karara alınmıştır. Japonya’da doğabilimleri, matematik, teknik ve teknoloji alanlarıyla ilgili bilimlere daha derinlemesine öğrenilmeye başlandı. Aynı şekilde Almanya ve Çin gibi ülkeler rakabet ortamına katılarak Sovyet eğitim sistemine uygun düzenlemeler yaptılar.

Bağımsızlığa kadarki dönemde sosyalist eğitim politikasının bir parçası olarak gelişen Azerbaycan eğitim sisteminin başlıca amaç ve hedefleri şöyle özetlenebilir:

- 1) Nüfusun genelinde bilgisizliğin ortadan kaldırılması ve bütün vatandaşların en üst düzeyde eğitim almalarının sağlanması;
- 2) okul çağındaki bütün çocukların zorunlu eğitime tabi tutulması;
- 3) okul öncesi yaşlardaki çocuklardan % 70’inin kreşlere, ana okullarına yönlendirilmesi;

- 4) sürekli eğitim-öğretim sisteminin teşekkülü;
- 5) yükseköğrenim, lise ve meslek okulları mezunlarına tayin ehliyetleri vererek istihdam sağlamak;
- 6) öğretmenlerin üst düzey disiplin ve sorumlulukları;
- 7) bütün okullara ders kitaplarının dağıtılması;
- 8) matematik ve doğa bilimlerinin esaslarının derinlemesine öğrenilmesi için bütün araç ve gereçlerden istifade edilmesi (laboratuvarlar, dernekler, kulüpler vs.)
- 9) derslerle okul dışı faaliyetler arasında uzlaşının sağlanması;
- 10) ders sınıflarında orta yoğunluğun 25'in üzerinde olmaması, yabancı dil, çalışma öğretisi ve diğer fenlerin öğretiminde sınıfların ikiye bölünmesi;
- 11) okuldan sapmanın kabul edilemez oluşu;
- 12) okullarda bilimsel-pedagojik imkanların üst düzeyde sağlanması;
- 13) eğitim sorunlarının sistematik biçimde araştırılması; pedagoji, psiko-loji ve fenlerin eğitimi alanında özel metodolojiler doğrultusunda üst düzey uzmanların, ilimler doktorlarının yetiştirilmesi;
- 14) eğitim-öğrenim ve kalkınmanın vahit bir sistem olarak gelişimi istikametinde teorik araştırmaların yürütülmesi ve bunların pratiğe aktarılması;
- 15) mükemmel terbiye sisteminin ve ahlak kurallarının mevcut olması;
- 16) eğitim-öğretim kurumlarının faaliyetlerinin ciddi biçimde denetlenmesi, titiz kayıt ve raporlama sisteminin oluşturulması;
- 17) yönetici bilimsel-pedagojik uzmanların yetiştirilmesinin, seçiminin, yerleştirilmesinin ve faaliyetlerinin günlük denetimi;
- 18) çocukların ve gençlerin düzenli biçimde örgütlenmeleri.

Azerbaycan'da eğitimin son 45 yıllık gelişim sürecinin analizine binaen 1970'li yıllardan itibaren kendi amaç ve görevlerini gerçekleştirmesi bakımından eğitim sisteminin yeni bir döneme girdiği söylenebilir. Milli eğitim sistemi bu tarihten itibaren aşağıdaki dönemlerden geçmiştir:

I. Azerbaycan'da eğitimin yeniden yapılandırılması ve yükseliş evresi (1969-1982)

II. Azerbaycan eğitimi (1982-1987)

III. Azerbaycan eğitim sisteminin depresyon evresi (1988-1993)

IV. Bağımsız Azerbaycan'da yeni eğitim yapılandırması evresi (1993-1999)

V. Eğitim reformları evresi (1999-2015)¹

Sovyet eğitim sisteminin 60'lı yıllarda kazandığı ivme Azerbaycan'daki eğitim sisteminin yeni görev ve hedefler edinmesini sağlamıştır. Bu dönemde en önemli hedef genel zorunlu ortaöğretime geçiş olmakla birlikte söz konu-

¹ Merdanov M., İsgenderov İ., Ehmedov A., Ağamalıyev B., Azerbaycan Tehsili İslahat İllerinde, Bakı: Tehsil, 2001, s.24

su hedefin gerçekleştirilmesi için maddi-teknik gereksinimler ve uzmanlar yetersiz düzeydeydi. Kaynakların sağladığı bilgilere bakarsak, bu dönemde genel eğitim kurumlarında çalışan öğretmenlerin sadece %45'i yüksek öğrenim görmüşlerdi ve yeni okulların inşası oldukça yavaş ilerliyordu. Bu nedenle okul eğitiminin geliştirilmesi kapsamında kısa vadede önemli sonuçlar doğuran bir sıra kararlar alındı. Örneğin "Gençlerin genel orta okul öğrenimine geçişlerini sonuçlandırmak ve okulları geliştirmek hakkında (1972)", "Köy okullarında çalışma koşullarının iyileştirilmek hakkında (1973)" vs. gibi kararların kabul edilmesi okul eğitim sisteminin nicelik ve nitelik bakımından gelişiminde önemli sonuçlar doğurdu. Şöyle ki 1979 yılında genel okulların sayısı 1965 yılına oranla 3 kat büyüyerek 765'ten 2117'ye yükselmişti. Bu yıllarda 1145 ilköğretim okulu ortaöğretim okuluna dönüştürülmüş, köylerde okul inşası hızlandırılmış, yatılı okulların sayısı 22'ye ulaştırılmıştır. Neticede 1969 yılıyla mukayesede 1979 yılında genel pkul eğitiminin zamanında tamamlama oranı %73,3'ten %89,6'lara ulaşmıştır.²

Eğitim düzeyini ciddi oranda olumsuz etkileyen bir diğer faktör iki vardiyalı sistemdi. Okul binalarının maddi yetersizliğinden kaynaklanan bu olumsuzluk 1970 yılına kıyasla 1981 yılında ciddi oranda ortadan kaldırılmıştı. Örneğin 1970 yılında 28300 öğrenci kapasiteli 90 okul binasının inşa edilmesine karşın 1975 yılında 48200 öğrenci kapasiteli 100 okul inşa edilmişti. 1969-70 yıllarında öğrencilerin ikinci vardiyada öğrenim görme oranlarının % 40,2 olmasına karşın (mukayese için belirtelim ki bu oran Gürcistan'da % 22,1, Baltik ülkelerinde %17,6 idi) 1985 yılında % 24,9 olarak kaydedilmiştir. Yine okul öncesi eğitim kurumlarının sayısında da paralel biçimde artış kaydedilmiştir. 1969 yılında mevcut olan 110000 öğrenci kapasiteli 1600 kurum sayısı 1982 yılında 147000 kapasiteli 1875 kuruma ulaştırılmıştı.³

Bu dönemde okulların teknik ve metodolojik araçlarla donatılması konusunda da büyük oranda ilerleme kaydedilmekteydi. Örneğin 1978 yılında okulların % 92,2'i fizik ve kimya sınıfları, % 97,9'u ise kütüphanelerle donatılmıştı. Orta okullarda yüksek öğrenim görmüş öğretmen kadrosunun sayısı yükseltilerek % 51,7'den (1970) % 65,3'e ulaştırılmıştı.⁴

Bunun yanı sıra meslek-teknik okulları da yeni gelişim evresine girmiş ve gelişim dönemini yaşamıştır. 1971-1975 yıllarında meslek-teknik okullarının gelişimiyle ilgili yeni strateji belirlenmiş, 35 şehir ve 54 ilçe meslek okulu inşa

² Merdanov M., İsgenderov İ., Ehmedov A., Ağamalıyev B., Azerbaycan Tehsili İslahat İllerinde, Bakı: Tehsil, 2001, s.26

³ Merdanov M., İsgenderov İ., Ehmedov A., Ağamalıyev B., Azerbaycan Tehsili İslahat İllerinde, Bakı: Tehsil, 2001, s.28

⁴ Merdanov M., İsgenderov İ., Ehmedov A., Ağamalıyev B., Azerbaycan Tehsili İslahat İllerinde, Bakı: Tehsil, 2001, s.28-29.

edilmişti. Neticede söz konusu okullarda 165120 yüksek ihtisaslı işçi mezun edilmişti ki bu da önceki yıllara kıyasla 1,7 oranında artışı ifade ediyordu.⁵ Genel olarak söylemek gerekirse, 1982-83 yıllarında ülke dahilindeki 184 meslek-teknik okulunda 230 meslek kapsamında 110000 öğrenci eğitim görüyordu ve bu rakam 1970 yılına kıyasla 2 defa fazlaydı. Ne yazık ki, toplumun sosyal-kültürel hayatında önemli konuma sahip meslek-teknik okulları alanında oluşturulmuş bu gelenek, 1988 yılından itibaren hem maddi-teknik altyapının dağılması hem de bu eğitim türünün ikinci plana atılmasına bağlı olarak yok olma oranında bir düşüş yaşadı.⁶

Hiç kuşkusuz, ekonomik gelişimin en önemli koşullarından birisi üst düzey uzmanların hazırlanmasıdır ve bu bakımdan yükseköğretim kurumlarını bir ülkenin entelektüel potansiyelinin üreticisi olarak değerlendirmek mümkündür. Azerbaycan'daki çağdaş milli eğitimin içerik esasları söz konusu dönemdeki yükseköğretim yapılandırmasına dayanmaktadır. Bu dönem üniversitelerin rüşvet ve torpil gibi negatif özelliklerden arındırıldığı, hukuk gibi bazı fakültelerin sadece üst düzey memur evlatlarının öğrenim gördüğü fakülteler statüsünden çıkartılarak halk katmanlarına indirildiği bir dönemdi. Öte taraftan bu dönem milli geleneklere dayanan ihtisaslara sahip öğrenim müesseselerinin oluşturulması ile hatırlanmaktadır. Genel itibarıyla 1980'li yılların başlarında yükseköğretim kurumlarının sayısı 1969 senesine kıyasla 12'den 17'ye, öğrencilerin sayısı ise 70000'den 100000'e çıkmıştır. İlerleyen sayfalarda da belirteceğimiz üzere Sovyet eğitim sistemi bazı eksiklikleri ihtiva etmekle beraber gençlerin Azerbaycan dışında eğitim almaları için önemli fırsat niteliğindedir. 1970-80'li yıllarda her yıl orta hesaplara 800-1000 civarında genç Azerbaycan dışındaki yükseköğretim kurumlarında eğitim hakkı kazanıyordu. Toplamda Sovyetler Birliği'nin 50'yi aşkın büyük şehrinde 170'ten fazla eğitim kurumunda 15 binden fazla Azerbaycan genci 250 uzmanlık alanında öğrenim görmekteydi. Doğal olarak bu olgu daha sonraki dönemlerde eğitim sisteminin şekillenmesinde, yine Azerbaycan'ın sosyal-ekonomik ve kültürel kalkınmasında büyük rol oynamıştır. Diğer taraftan bir bakıma çokkültürlü ve küresel bir yaşam tarzının oluşumuna imkan tanıyan böylesine bir eğitim sisteminin gereği olarak Azerbaycan'da da çeşitli Doğu ve Batı ülkelerinden öğrenciler gelmekteydi. Bütün bunlara rağmen Sovyet eğitim sisteminin neden olduğu ciddi sorunları da belirtmek gerekir. Bir kısmı sistemden bir kısmı ise yöneticilerin şahsi tutumlarından kaynaklanan bu problemleri aşağıdaki gibi sistemleştirebiliriz:

1) Eğitim sistemi bütünüyle siyasileştirilmişti, tek hakim Komünist Parti-

⁵ Merdanov M., İsgenderov İ., Ehmedov A., Ağamalyev B., Azerbaycan Tehsili İslahat İllerinde, Bakı: Tehsil, 2001, s. 33.

⁶ Helilov S., Heyatın Özü ve Görünen Üzü: Maarifçi Publisistika, Bakı: Nurlan, 2013.

si'nin diktası bilimsel-pedagojik ilkeleri önceliyordu;

2) Nihai amacı komünist bir toplumun oluşturulmasından ibaret olan hakim ideolojinin kendisini haddinden fazla tefrit etmesi insanlığın dinamik gelişim prensiplerinin anlaşılmasını imkansızlaştırıyordu;

3) Doğa-toplum-insan üçlemesinde ciddi paradoksal sorunların ortaya çıkartılması bu sistemin doğru biçimde anlaşılmasına engel oluyordu;

4) Eğitim sisteminin yönetilmesinde amirlik, askeri disiplin ve bürokratik yönetim kuralları uygulanmaktaydı;

5) Marksist-Leninist zihniyetten, komünist maneviyattan uzaklaşmak resmi olarak yasaklandığı ve bütün dinlerin topyekün inkar edilerek toplumun hayatından çıkartılması resmi devlet siyaseti olduğu için insanların terbiyesinde köklü deformasyonlar yaşanmaktaydı;

6) Slav olmayan halkların tarih ve coğrafyasının, yine milli-manevi değerlerinin ayrı bir ders olarak okutulmasına imkan tanınmamaktaydı ve "SSCB Tarihi" adı ile tedris edilen derslerin % 90'lık kısmını Rusya tarihi oluşturmaktaydı;

7) Azerbaycan alimleri tarafından ortaya konulan bilimsel keşiflerin, geliştirdikleri yeni teorilerin ders kitaplarında belirtilmesi yasaktı;

8) Ruslaştırma siyaseti bağlamında milli ayrımcılık temayülleri gittikçe çoğalmaktaydı. Şöyle ki kreşlerden üniversitelere varıncaya kadar eğitimin bütün evrelerinde Rusça zorunlu bir dil olarak okutulmaktaydı, milli dillerin öğretimi ya yasaktı ya da gerektiği şekilde öğretilmesine özen gösterilmiyordu;

9) "Milletlerin dostluğu, kardeşliği, birliği" idealini öngören resmi ideoloji görünürde kardeşlik, gerçeklikte ise milli ayrımcılık propogandasını desteklemekteydi.

Bağımsızlık sonrasında diğer ülkelerde olduğu gibi Azerbaycan'da da milli eğitim sisteminin oluşturulması en önemli mesele olarak gündeme getirilmiştir. Bu dönemde hemen hemen bütün aydınlar milli eğitim sisteminin oluşturulmasının zorunluluğuna değinmiş, devlet tarafından bu doğrultuda bazı adımlar atılmıştı. Örneğin 1992 yılında yürürlüğe giren Eğitim Kanunu ve aynı yıl Azerbaycan Milli Meclisi tarafından Türkçe'nin devlet dili olarak kabul edilmesi bu bakımdan çok manidardır. Yine bu dönemin en büyük gelişmelerinden biri yükseköğretim sınavlarında "test" yönteminin uygulanması idi. Sovyet eğitimine büyük darbe vuran rüşvet ve torpil gibi olguların önüne geçmek için uygulanan bu yöntem bağımsızlığın ilk yıllarına ait en önemli eğitim reformu olarak nitelendirilebilir. Fakat bütün bu reformlar milli eğitim sistemini zenginleştirmenin ötesine geçememiş onun amaç ve hedeflerini bütünüyle belirleyememiştir. Sosyalist eğitim sistemi yerine nasıl bir sistemin geliştirilmesi gerektiği konusunda hem siyasetler hem de uzmanlar tarafından büyük görüş ayrılıkları yaşanmaktaydı. Bunun en bü-

yük nedeni ise sosyalist yönetim biçiminden vaz geçerek demokratik, daha doğrusu kapitalist bir toplum inşa etme yoluna giden siyasi yönetimin milli eğitim ve toplumsal bilinç arasındaki ilişkiyi doğru değerlendirememesiydi. Hatta aynı problem sovyet döneminde yetişmiş aydınların büyük ekseriyetine hakimdi. Söz konusu belirsizlik ve karmaşıklık 1993 yılından itibaren giderilmeye başladı. Örneğin, 1992 yılında Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti ile Türkiye Cumhuriyeti arasında imzalanmış işbirliği protokolüne binaen 100 gencin Türkiye’de yükseköğrenim görmeleri kararlaştırılmıştı.⁷

Bu yılları milli eğitim sisteminin oluşumundaki reform öncesi dönem olarak karakterize etmek mümkündür. Genel olarak 1993 yılının Ağustos ayından başlayarak eğitim-öğretim kurumlarında çalışan öğretmen, eğitmen ve bilim adamları ile sürekli toplantılar yapılmış, milli eğitim sisteminin oluşum süreci ve aşılması gereken problemler tartışılmış, gelecekteki büyük eğitim reformlarının bir tür habercisi olan teorik kararlar alınmıştır. Bütün bunların sonucu olarak 1999 yılında yürürlüğe giren “Eğitim Reformları Programı”nın içeriğini şöyle özetlemek mümkündür:

- 1) Eğitim sistemindeki yenilikler devrim yolu ile değil, evrim yöntemi üzere uygulanmalıdır;
- 2) Gelişmiş ülkelerin eğitim sistemleri ve halen uygulanmakta olan reformlar milli-manevi değerler kontekstinde derinlemesine öğrenilmelidir;
- 3) Eğitim sisteminde milli değerlerden, gelenek-göreneklerden ve XX. Yüzyılda edinilen tecrübelerden faydalanmak gerekmektedir;
- 4) Eğitim sisteminin mevcut durumu ve problemleri bütün yönleriyle analiz edilmeli ve başlıca görevler belirlenmelidir;
- 5) Çağdaş Azerbaycan eğitim sistemi milli değerlere dayanmakla birlikte evrensel değerlerden de faydalanmalıdır.

Programın hedeflediği reformlar 3 aşamada gerçekleştirilmiştir. İlk aşama 1999-2000 yıllarını ihtiva etmekte ve hukuki temellerin analizi ile karakterize edilmektedir. Şöyle ki 160 kişilik 16 çalışma gurubu eğitim sisteminin bütün dönemlerine ait kanun ve kuralları analiz etmiş, gerekli belgeleri belirlemiş ve sonuçta 150’yi aşkın resmi belge hazırlanarak onaylanmıştır.

2000-2003 yıllarını ihata eden ikinci aşamada eğitim alanlarının sosyal-ekonomik istikrarını sağlayan yeni yönetim modelinin kurulması ile nitelendirilmektedir. 2004-2013 yıllarını ihata eden üçüncü aşamada eğitim reformlarının 10 yıllık stratejisi onaylanmış, başlıca istikametler ve her bir istikamet doğrultusundaki faaliyetler belirlenmiştir. Reform programına uygun biçimde şekillendirilen eğitim sistemi kendi bünyesinde dünyevi bilimlerin esaslarını, milli-manevi ve evrensel değerleri, milli ahlak ilkelerini, doğanın, toplumun ve insan tefekkürünün gelişim yasalarını, en nihayet İslam medeniyeti

⁷ “Heyder Eliyev ve Milli Tehsil Guruculuğu”, Azerbaycan Müellimi, 9-16 may, 2002.

prensiplerini ihtiva etmiş, demokratik prensiplere, insan haklarının korunması taleplerine, toplum ve bireyin gelişimine hizmet eden yeni bir eğitim sistemi oluşturulmuştur. Yeni sisteme çiftaşamalı eğitimle ilgili ilaveler yapılmış, lisans eğitimi temel uzmanlık eğitimi olarak belirlenmiştir.

Milli eğitimin oluşumundaki en önemli görevin genel halk eğitimi ile ilgili olduğu kuşkusuzdur. Bu dönemde genel eğitimin içeriği konusunda köklü değişimler yapılmıştır. Örneğin 1999-2000 eğitim yılı "Eğitimin insancıllaştırılması aracılığıyla yeni pedagojik tefekkürün inşası" yılı ilan edildi. Böylelikle eski tefekkürün fen merkezli eğitim anlayışının yerine insan merkezli eğitim anlayışı oluşturuldu, öğrencilere eşithukuklu bireyler olarak yaklaşma düşüncesi, "öğretmen-öğrenci" ilişkilerinin verimli pedagojik işbirliğine dönüştürülmesi ve eğitime yeni yaklaşımların uygulanması teorisi pratiğe aktarılmaya başlandı. 1999 yılında YUNESCO'nun "Herkes için Eğitim" programına katılan Azerbaycan'daki eğitim sisteminin son 10 yılda edindiği başarılar BM tarafından olumlu puan aldı.

Genel halk eğitim düzlemindeki reformların en başarılı sonucu eğitimin millileştirilmesi ile karakterize edilir. Bu bağlamda Azerbaycan'da ders programlarının geliştirilmesi ve ders kitaplarının yazılması konusunda ciddi ilerleme kaydedilmiştir. Okullar için yeni "Azerbaycan Tarihi", "Genel Tarih", "Bilişim" vs. ders kitapları yayınlanmış, 2002 yılından itibaren V-XI. sınıflar için Azerbaycan dili, matematik, coğrafya, biyoloji, fizik, kimya dersleri çerçevesinde yeni tedris programı geliştirilmiştir. Reform programının yürürlüğe girmesinin ardından 1998-2003 yıllarında Azerbaycan dilinde eğitim veren okullarda 115, Rusça eğitim veren kurumlarda ise 51 ders kitabı yayınlanmıştır. Bunun yanı sıra engelli çocuklar için 8, milli azınlıklar için 15 ders kitabı hazırlanarak neşr edilmiştir. Yine 2003-2004 yıllarında I-IV. sınıflarda okutulmak üzere Azerbaycan sınıfları için 14, Rusça sınıfları için 17 ders kitabı yayınlanmıştır. Söz konusu sınıflarda okutulmak üzere hazırlanmış "Ana Sözü" ders kitabı öğrencilerin dini ve milli-manevi terbiyesi için büyük önemi haizdir. Eğitimin millileştirilmesindeki bir diğer başarı genel dünya tarihine ve Azerbaycan diline ilişkin ders kitaplarının hazırlanması idi. Bu yıllar zarfında V-XI. sınıflar için "Azerbaycan Dili" ders kitabının neşri büyük önem arz etmektedir. Genel olarak ele alırsak, meslek-teknik okulları için 40, ortaöğretim okulları için 500 civarında, nihayet yükseköğretim kurumları için 6500'den fazla ders kitapları, program ve benzeri literatürün hazırlanması bu dönemde eğitimin millileştirilmesi istikametindeki sistematik faaliyetleri gözler önüne sermektedir.

Azerbaycan'da eğitim sisteminin millileştirilmesi stratejisi sadece ülke vatandaşlarının eğitimi ile sınırlı kalmamış, Gürcistan'daki Azerbaycan okulları için 45 bin, Dağıstan'daki okullar içinse 8 binden fazla ders kitabı gönderilmişti. Aynı şekilde BCB'deki "Pazar Okulları"nda okutulmak üzere

bedava ders kitapları dağıtılmıştır.

Eğitimin millileştirilmesi sürecinin en önemli evresinin alfabe reformundan ibaret olduğu söylenebilir. SSCB'nin dağılmasının ardından toplumun ileri sürdüğü taleplerden birisi latin alfabesinin kabul edilmesi idi ve bu reform Azerbaycan'da dil reformuna ivme kazandırmıştır. Milli bilincin uyanışının tezahürü olan bu talep sadece sınırlı linguistik önem arz etmemekteydi, bunun ötesinde etnopolitik bir mahiyete sahipti. Dil reformuna binaen ilk önce 1991 yılında Azerbaycan halkının milli dili Türk dili olarak adlandırıldı, fakat daha sonrasında bazı öznel ve nesnel nedenlerden dolayı bu isim Azerbaycan dili olarak değiştirildi. 2001 yılından itibaren milli dilin ülke genelinde kullanılması zorunlu kılındı ve 9 Ağustos "Azerbaycan dili ve alfabesi günü" olarak ilan edildi. Azerbaycan edebiyatı örneklerinin latin harfleriyle yayımlanması genç kuşağın küresel bilim ortamına entegrasyonunda etkili oldu. 2004 yılında yürürlüğe giren fermanların sonucu olarak dil ve edebiyat eserleri, yine sözlük ve ansiklopediler de dahil olmakla 9 milyondan fazla kitap yayımlanarak kütüphanelere dağıtıldı. 2004 yılı fermanı ile "Azerbaycan Milli Ansiklopedisi"nin ve "Büyük Ekonomi Ansiklopedisi"nin hazırlanmasına karar verildi.

Türk Dünyası'nın medeniyet tarihinde önemli bir yere sahip olan Kitab-i Dede Korkut destanının Azerbaycan halkının milli-manevi değerlerini, felsefi tefekkürünün, tarihi geçmişinin ve gelecek gelişim sürecinin belirlenmesindeki rolü herkes tarafından bilinmektedir. Bu bağlamda 1997 yılında Kitab-ı Dede Korkut'un 1300 yıllığı devlet seviyesinde kutlanmış ve sonraki yıllarda konu her zaman devletin dikkat merkezinde bulunmuştur. Zira bu destanın taşıdığı eğitim-öğretim idealleri, küreselleşme ile nitelendirilen çağımızda milli kimlik bilincini ve milli köklere dönüş prensiplerini desteklemektedir. Buna ilaveten Dede Korkut Kitabı'nın vatanseverlik eğitimindeki önemi, Türkün mücadele azminin unutulmamasındaki yeri milli eğitimin ayrılmaz parçası olan askeri eğitimin millileştirilmesine hizmet etmiştir.

Genel eğitim kurumlarının gelişiminin ve bu alanda edinilen başarıların yanı sıra mevcut sorunlara da değinmemiz gerekmektedir. Ortaöğretim sistemi için en önemli problem hiç kuşkusuz yeni okulların inşası, eski okulların yeniden yapılandırılması ve gerekli araçlarla donatılmasıdır. Sayısı 4000'i aşkın olan bu okulların pek çoğu farklı amaçlar için inka edilmiş binalarda yerleştirilmiştir. Aynı şekilde Sovyetlerin dağılması ile ortaya çıkan ekonomik problemler ve gerileme, 1996 yılına kadar okulların tadilatı konusunda her hangi bir gelişmenin yaşanmaması durumu iyice zorlaştırmıştır. Buna rağmen 1998-2002 yıllarında dahili imkanlar ve uluslararası kurumların desteği ile 22982 öğrenci kapasiteli 66 okulda yeniden yapılandırma faaliyeti, 34 okulda ise kapsamlı tadilat gerçekleştirilmiştir. 2002 yılında kabul edilen yeni kanunla 2003-2007 yıllarını kapsayan yeni bir devlet programı başlatılmıştır.

Programa esasen 44698 öğrenci kapasiteli 149 okul inşa edilmiş, 26500 öğrenci kapasiteli 1328 ek sınıflar yapılmış, 164690 öğrenci kapasiteli 408 okulda kapsalı tadilat gerçekleştirilmiştir. Söz konusu faaliyetler doğal olarak genel okul eğitiminin gelişiminde önemli rol oynamıştır.

Bu bağlamda eğitimin millileştirilmesi istikametinde Azerbaycan-Türkiye özel liselerinin, Anadolu okullarının önemini bir daha vurgulamak gerekmektedir. Aynı şekilde çeşitli üniversiteler kapsamında faaliyette bulunan gimnazyumlar, örneğin Azerbaycan Üniversitesi Gimnazyumu, Hazar Üniversitesi Gimnazyumu, Garb Üniversitesi'ne bağlı lise ve gimnazyum eğitim kalitesi itibariyle öne çıkan okullardandı.

Reform düzenlemelerinden bir diğeri 6 yükseköğretim kurumuna özerklik verilmesi ve yükseköğretim kurumlarının eğitim kampüslerinin oluşturulması idi. 1998-2003 yıllarında temel eğitim alanlarına 30'u aşkın yeni uzmanlık alanı ilave edilmiş ve böylelikle de hızla değişen çağdaş gereksinimlere cevap veren uzmanların yetiştirilmesi hedeflenmiştir.

1999 yılından itibaren üniversite öğrencilerinin bilgilerinin kontrol edilmesi için yeni mekanizmalar geliştirildi. Söz konusu reformlar sadece lisans düzeyi ile sınırlı kalmadı ve yüksek lisans düzeyindeki eğitim-öğretime de uygulandı. 1997 yılından itibaren özel bir önem atfedilen yüksek lisans programlarının temel amacı belli alanlar için araştırmacıların ve okullar için uzmanların yetiştirilmesidir. Reformların sonucu olarak halen 36 yükseköğretim kurumunda 80 alanda yüksek lisans eğitimi verilmektedir.

Son olarak ifade edelim ki uluslararası alandaki başarıların artış göstermesi ve genel kalkınma yabancı öğrencilerin Azerbaycan'da eğitim almaları için de güvenli bir ortam oluşturmuştur. Halen 3000'i aşkın Azerbaycan genci çeşitli yabancı ülkelerde ve 2000'i aşkın uluslararası öğrenci Azerbaycan üniversitelerinde eğitim görmektedirler. Tabii bu bakımdan Azerbaycan üniversitelerinin Bologna sistemine katılmalarının büyük önemi haiz olduğunun altını çizmemiz gerekir. 2005 yılından itibaren bu sürece aktif şekilde katılan Azerbaycan üniversiteleri sistemin gerektirdiği bütün koşulları sağlamış durumdadır.

Kaynakça

"Heyder Eliyev ve Milli Tehsil Guruculuğu", Azerbaycan Müellimi, 9-16 may, 2002.

Azerbaycan Müellimlerinin Gurultayları, I-12.

Helilov S., Heyatın Özü ve Görünen Üzü: Maarifçi Publisistika, Bakı: Nurlan, 2013.

- Merdanov M., Azərbaycan Tehsilı Tarihi, c.2, Bakı: Tehsil, 2011.
Merdanov M., Guliyev E., Tehsil Milletın Geleceyidir, Bakı: Tehsil, 2002.
Merdanov M., İsgenderov İ., Ehmedov A., Ağamalıyev B., Azərbaycan Tehsilı İslahat İllerinde, Bakı: Tehsil, 2001.
Rüstemov F., Azərbaycanda Pedagoji Elm: Teşekkülü, İnkişafı ve Problemleri (1920-1991-ci iller), Bakı: Bakı Universiteti, 1998.